Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-17, Issue-12(A)| December 2025

Original Article

महिला सबलीकरणातील अडचणींचे अध्ययन

डॉ. सोमनाथ वसंतराव पाटील[1], वर्षा शंकरराव वाळुंज[2]
[1]संशोधन मार्गदर्शक, साहेबराव शंकरराव ढमढेरे कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय, तळेगाव ढमढेरे, तालुका –शिरूर, जिल्हा - पुणे.
[2]संशोधक विद्यार्थिनी, अर्थशास्त्र संशोधन केंद्र, बाबुरावजी घोलप महाविद्यालय सांगवी,पुणे.
Email: mutkulenitin156@gmail.com

Manuscript ID:
JRD -2025-171203
ISSN: 2230-9578
Volume 17
Issue 12(A)
Pp. 11-15
December 2025
Submitted: 15 Nov. 2025
Revised: 25 Nov. 2025
Accepted: 10 Dec. 2025
Published: 31 Dec. 2025

गोषवारा

महिला सक्षमीकरण ही सातत्याने चालणारी गतिशील प्रक्रिया आहे. महिलांना दुय्यमत्व देणारी रचना, विचारसरणी बदलवण्यासाठी त्यांची ताकद वाढवणारी आहे. सक्षमीकरणामुळे त्यांना साधन संपत्तीवर आणि निर्णय प्रक्रियेवर नियंत्रण मिळवण्याची संधी उपलब्ध होईल. स्वतःचे आयुष्य कसे जगायचे हे ठरवायचा अधिकार मिळेल. त्यांना अधिक स्वायत्तता मिळेल. या प्रक्रियेमुळे महिलांना आत्मसन्मान आणि स्व-प्रतिष्टा जोपासण्यासाठी शक्ती मिळणार आहे. त्यामुळे त्यांची स्व-प्रतिमा आणि सामाजिक प्रतिमा सुधारण्यासाठी मदत होणार आहे. सक्षमीकरण प्रक्रिया ही महिला आणि पुरुष यांच्यात सध्या अस्तित्वात असलेले अधिकारांचे नातेसंबंध बदलविण्याचे उद्दिष्ट बाळगणारी राजकीय प्रक्रिया आहे. स्त्री-पुरुष विषमतेबाबत जी उतरंड आहे, केवळ तिच्यामध्ये बदल करणे एवढेच मर्यादित उद्दिष्ट महिला सक्षमीकरणाचे नाही, तसे ते असायलाही नको. तर उतरंडीवर आधारित समाजात अस्तित्वात असलेल्या सर्व प्रकारच्या संबंधांमध्ये उदाहरणार्थ-वर्ग, जात, वंश तसेच उत्तर-दक्षिण संबंध आदिमध्ये बदल घडवून आणणे, हे आहे. कारण स्त्री-पुरुष विषमता एवढीच बाब समाजात अस्तित्वात आहे असे होत नाही, तर त्यावर इत्तरही घटक परिणाम करत असतात. त्याचा समाजातील आर्थिक, सामाजिक आणि राजकीय व्यवस्थेशी संबंध असतो. या इतर व्यवस्था आणि उतरंडीमध्ये जोपर्यंत बदल होत नाही, तोपर्यंत केवळ लिंगभाव उतरंडीमध्ये आपण बदल करू शकत नाही.

प्रस्तावना

एका राष्ट्राच्या विकासात महिलांचे महत्व आणि अधिकार संपुर्ण जगाला कळावे यासाठी जगभरात आंतरराष्ट्रीय महिला दिन मातृत्व दिन या सारखे स्त्रियांचे दिवस साजरे करून त्यांना सक्षम करण्याचे प्रयत्न केले जात आहेत. तर आपल्या देशात समाजातील स्त्रियांचे अधिकार आणि मूल्य मारून टाकणाऱ्या कुप्रथा जसे हुंडा, अशिक्षा, लैंगिक अत्याचार, असमानता, स्त्रीभ्रुणहत्या आणि घरेलु हिंसा इत्यादींना बंदी घालण्यात आली आहे. जर कोणी असे करताना आढळत असेल तर त्याला कठोर दंड आणि शिक्षा देण्याची देखील तरतुद करण्यात आली आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

संशोधनाची पुढील उद्दिष्टे निर्धारित केली आहेत.
१) पुणे जिल्ह्यातील शासकीय योजनांमधील नियोजन आणि प्रत्यक्ष अंमलबजावणी यातील तफावतीची कारणे शोधून काढणे.
२) पुणे जिल्ह्यातील महिला सक्षमीकरणासाठीच्या योजना राबवितांना येणाऱ्या अडथळयांचा अभ्यास करून त्यावर उपाययोजना सुचवणे.

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)
This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International Public License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work noncommercially, as long as appropriate credit is given and the new creations ae licensed under the idential terms.

Address for correspondence:
डॉ. सोमनाथ वसंतराव पाटील, संशोधन मार्गदर्शक, साहेबराव शंकरराव ढमढेरे कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय, तळेगाव ढमढेरे, तालुका –शिरूर, जिल्हा – पुणे

How to cite this article:
पाटील, . सोमनाथ . वसंतराव ., & वाळुंज, . वर्षा . शंकराव . (2025). महिला सबलीकरणातील अडचणींचे अध्ययन. Journal of Research and Development, 17(12(A)), 11–15. https://doi.org/10.5281/zenodo.18182247

Quick Response Code:
Website: https://jrdrvb.org/
DOI: 10.5281/zenodo.18182247
OPEN ACCESS

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-17, Issue-12(A)| December 2025

संशोधनाची गृहितके

संशोधिकेने आपल्या संशोधनाची पुढील गृहीतके तपासून पाहिली आहेत.

1. पुणे जिल्हातील शासनांकडून राबविलेल्या योजनांमुळे महिलाचे सक्षमीकरण झाले आहे.
2. पुणे जिल्ह्यातील महिला सक्षमीकरणासाठी राबविलेल्या शासकीय योजनांची अंमलबजावणी योग्य प्रकारे झालेली नाही.

संशोधन पद्धती - पुणे जिल्हयातील महिला सबलीकरणासाठी राबविल्या जाणाऱ्या योजनांचा लाभ याचे विश्लेषण करणे हा या संशोधनाचा अभ्यास विषय आहे.

माहिती संकलनाचे स्त्रोत - प्रस्तुत संशोधनासाठी लागणारी माहिती व आकडेवारी मिळवण्यासाठी प्राथमिक व दुय्यम सामग्रीचा वापर केला आहे.

अ .प्राथमिक स्त्रोत - प्राथमिक माहिती जमा करण्यासाठी प्रश्नावली अनुसूची मुलाखत तंत्र आणि निरीक्षण पद्धती यांचा संशोधनात आधार घेतला जातो. प्रस्तुत संशोधनात प्रश्नावलीचा आधार घेतला आहे.

ब. दुय्यम स्त्रोत - प्रस्तुत संशोधनात दुय्यम सामग्री संकलनात शासकीय परिपत्रके, शासकीय संस्थांकडून मिळणारी माहिती, विविध वृत्तपत्रे, लेख, संदर्भग्रंथ, संशोधन अहवाल, शोधनिबंध, इंटरनेट व इतर संबंधित पुस्तके, यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

नमुना निवड - पुणे जिल्ह्यातील खेड, शिरूर, भोर आणि बारामती या तालुक्यातील एकूण ६१२ गावांपैकी ४० गावांची नमुना म्हणून निवड केली आहे. प्रत्येक गावातील १० याप्रमाणे एकूण ४०० महिला लाभार्थींची निवड करण्यात आली आहे.

महिला सबलीकरणात येणाऱ्या अडचणींचे अध्ययन - पुणे जिल्ह्यातील खेड, शिरूर, भोर आणि बारामती तालुक्यातील महिला लाभार्थ्यांच्या सक्षमीकरणात येणाऱ्या अडथळयांची माहिती तक्ता क्रमांक १. मध्ये दिली आहे. प्रमुख अडथळयांमध्ये सामाजिक विरोध, चारित्र्यावर ठपका, सार्वत्रिक दारिद्र्य, शैक्षणिक भेदभाव आणि काम आणि वेतनातील असमानता या प्रमुख अडथळयांचा समावेश होतो.

तक्ता क्र. १.
महिला सबलीकरणात येणाऱ्या अडचणींचे अध्ययन

	महिला सबलीकरणात येणाऱ्या अडचणी				
तालुके	समाजाचा विरोध	चारित्र्यावर ठपका	सार्वत्रिक दारिद्र्य	शैक्षणिक भेदभाव	काम व वेतनात तफावत
खेड	६८ २३.८	३७ २१.१	२७ २४.३	३१ २३.०	३९ २६.०
शिरूर	७४ २५.९	४१ २३.४	३१ २७.९	३७ २७.४	३२ २१.३
भोर	६५ २२.७	५८ ३३.१	२४ २१.६	३५ २५.९	३६ २४.०
बारामती	७९ २७.६	३९ २२.३	२९ २६.१	३२ २३.७	४३ २८.७
एकूण	२८६	१७५	१११	१३५	१५०
टक्केवारी	१००	१००	१००	१००	१००

स्त्रोत- संकलित प्राथमिक माहितीच्या आधारे.

पुणे जिल्ह्यातील खेड, शिरूर, भोर आणि बारामती तालुक्यातील महिला लाभार्थ्यांच्या सक्षमीकरणात येणाऱ्या अडथळयांची माहिती तक्ता क्रमांक ६.२६ मध्ये, दिली आहे. विश्लेषणातून असे दिसून आले की, खेड तालुक्यात सामाजिक विरोध ६८ (२३.८%), चारित्र्यावर ठपका ३७ (२१.१%), शैक्षणिक भेदभाव २७ (२४.३%), सार्वत्रिक दारिद्र्य ३१ (२३%) तसेच काम आणि वेतनातील असमानता ३९ (२६.०%) हे महिला सक्षमीकरणातील प्रमुख अडथळे आहेत.

शिरूर तालुक्यात, सामाजिक विरोध ७४ (२५.९%), चारित्र्यावर ठपका ४१ (२३.४%), शैक्षणिक भेदभाव ३१ (२७.९%), सार्वत्रिक दारिद्र्य ३७ (२७.४%), आणि काम व वेतनातील असमानता ३२ (२१.३%) हे महिला सक्षमीकरणातील मुख्य अडथळे आहेत. भोर तालुक्यात, सामाजिक विरोध ६५ (२२.७%), चारित्र्यावर ठपका ५८ (३३.१%), शैक्षणिक भेदभाव २४ (२१.६%), सार्वत्रिक दारिद्र्य ३५ (२५.९%), आणि काम आणि वेतनातील असमानता ३६ (२४.०%) हे महिला सक्षमीकरणातील महत्त्वाचे अडथळे आहेत. बारामती तालुक्यात, सामाजिक विरोध ७९ (२७.६%), चारित्र्यावर ठपका ३९ (२२.३%), शैक्षणिक भेदभाव २९ (२६.१%), सार्वत्रिक दारिद्र्य ३२ (२३.७%), आणि काम आणि वेतनातील असमानता ४३ (२८.७%) हे महिलांच्या सक्षमीकरणातील प्रमुख अडथळे आहेत.

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-17, Issue-12(A)| December 2025

महिला सबलीकरणातील अडचणी दूर होण्यासाठी उपाययोजना - पुणे जिल्ह्यातील खेड, शिरूर, भोर आणि बारामती तालुक्यातील महिला लाभार्थ्यांच्या सक्षमीकरणात येणाऱ्या अडथळ्यांवरील उपाययोजनांची माहिती तक्ता क्रमांक २. मध्ये दिली आहे.

तक्ता क्र.२.
महिला सबलीकरणातील अडचणी दूर होण्यासाठी उपाययोजना

महिला सबलीकरणातील अडचणी दूर होण्यासाठी उपाययोजना								
तालुके	**महिलांना नोकरीच्या शाश्वत संधी द्याव्यात**	**बचत गटाच्या वाढीला प्रोत्साहन द्यावे**	**कामाच्या ठिकाणी भेदभाव कमी करावा**	**कुटुंबात निर्णय घेण्याचे स्वातंत्र्य असावे**	**काम व वेतन यात तफावत नसावी**	**महिलांचे संघटन कौशल्य वाढवावे**	**व्यवस्थापनात महिलांचा सहभाग असावा**	**महिलांचा राजकारणातील सहभाग वाढवावा**
खेड	५२ २१.८	२७ २२.७	३८ २१.७	२९ २८.२	४८ २०.३	४१ २१.५	३२ २१.९	४८ १८.६
शिरूर	६९ २८.९	३४ २८.६	४१ २३.४	२१ २०.४	६३ २६.६	४६ २४.१	३७ २५.३	६५ २५.२
भोर	५५ २३.०	२६ २१.८	४७ २६.९	२५ २४.३	५९ २४.९	५० २६.२	४१ २८.१	७१ २७.५
बारामती	६३ २६.४	३२ २६.९	४९ २८.०	२८ २७.२	६७ २८.३	५४ २८.३	३६ २४.७	७४ २८.७
एकूण	**२३९**	**११९**	**१७५**	**१०३**	**२३७**	**१९१**	**१४६**	**२५८**
टक्केवारी	**१००**	**१००**	**१००**	**१००**	**१००**	**१००**	**१००**	**१००**

स्रोत- संकलित प्राथमिक माहितीच्या आधारे.

पुणे जिल्ह्यातील खेड, शिरूर, भोर आणि बारामती तालुक्यातील महिला लाभार्थ्यांच्या सक्षमीकरणात येणाऱ्या अडथळ्यांवरील उपाययोजनांची माहिती तक्ता क्रमांक ६.२६ मध्ये, दिली आहे. विश्लेषणातून असे दिसून आले की, जिल्ह्यातील नमुना लाभार्थ्यांपैकी खेड तालुक्यातील कायमस्वरूपी नोकरीच्या संधी उपलब्ध करून देणे ५२ (२१.८%) लाभार्थी, बचत गटांना प्रोत्साहन देणे २७ (२२.७%) लाभार्थी, कामाच्या ठिकाणी भेदभाव कमी करणे ३८ (२१.७%), निर्णय घेण्याचे स्वातंत्र्य वाढवणे २९ (२८.२%), वेतनातील असमानता कमी करणे ४८ (२०.३%), संघटनात्मक कौशल्ये वाढवणे ४१ (२१.५%), महिलांची वाढ व्यवस्थापनातील सहभाग ३२ (२१.९%) आणि राजकारणात महिलांचा सहभाग वाढवणे ४८ (१८.६%) महिला लाभार्थ्यांचा समावेश आहे.

शिरूर तालुक्यातील एकूण शंभर लाभार्थ्यांपैकी कायमस्वरूपी नोकरीच्या संधी उपलब्ध करून देणे ६९ (२८.९%), स्वयं-मदत गटांना ३४ (२८.६%), कामाच्या ठिकाणी भेदभाव कमी करणे ४१ (२३.४%), निर्णय घेण्याचे स्वातंत्र्य वाढवणे २१ (२०.४%), वेतनातील असमानता कमी करणे ६३ (२६.६%), संघटनात्मक कौशल्ये वाढवणे ४६ (२४.१%), महिलांची वाढ व्यवस्थापनातील सहभाग ३७ (२५.३%), आणि राजकारणात महिलांचा सहभाग वाढवणे ६५ (२५.२%) महिला लाभार्थ्यांचा समावेश आहे.

भोर तालुक्यातील नमुना १०० लाभार्थ्यांपैकी कायमस्वरूपी नोकरीच्या संधी उपलब्ध करून देणे ५५ (२३%), स्वयं-मदत गटांना प्रोत्साहन देणे २६ (२१.८%), कामाच्या ठिकाणी भेदभाव कमी करणे ४७ (२६.९%), निर्णय घेण्याचे स्वातंत्र्य वाढवणे २५ (२४.३), वेतनातील असमानता कमी करणे ५९ (२४.९%), संघटनात्मक कौशल्ये वाढवणे ५० (२६.२%), व्यवस्थापनात महिलांचा सहभाग वाढवणे ४१ (२८.१%), आणि राजकारणात महिलांचा वाढता सहभाग ७१ (२७.५%) महिला लाभार्थ्यांचा समावेश आहे.

बारामती तालुक्यातील नमुना १०० लाभार्थ्यांपैकी कायमस्वरूपी नोकरीच्या संधी उपलब्ध करून देणे ६३ (२६.४%), स्वयं-मदत गटांना ३२ (२६.९%), कामाच्या ठिकाणी भेदभाव कमी करणे ४९ (२८%), निर्णय घेण्याचे स्वातंत्र्य वाढवणे २८ (२७.२%), वेतनातील असमानता कमी करणे ६७ (२८.३%), संघटनात्मक कौशल्ये वाढवणे ५४ (२८.३%), महिलांचा सहभाग वाढवणे व्यवस्थापन ३६ (२४.७%), आणि राजकारणात महिलांचा वाढता सहभाग ७४ (२८.७%) महिला लाभार्थ्यांचा समावेश आहे.

आर्थिक व सामाजिक बाबतीतील निर्णय क्षमतेचे अध्ययन - पुणे जिल्ह्यातील खेड, शिरूर, भोर आणि बारामती तालुक्यातील महिला लाभार्थ्यांच्या आर्थिक व सामाजिक बाबतीतील निर्णय क्षमतेचे अध्ययन तक्ता क्र.३. मध्ये करण्यात आले आहे.

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-17, Issue-12(A)| December 2025

तक्ता क्र.३.
आर्थिक व सामाजिक बाबतीतील निर्णय क्षमतेचे अध्ययन

आर्थिक व सामाजिक बाबतीतील निर्णय आपण स्वतः घेता का?				स्वतः निर्णय घेत नसल्यास कुणाचा आधार घेता.			
तालुके	**होय**	**नाही**	**एकूण**	**पती**	**सासू-सासरे**	**आई-वडील**	**एकूण**
खेड	७१	२९	१००	१८	०६	०४	२९
शिरूर	६२	३८	१००	१८	११	०९	३८
भोर	६७	३३	१००	२१	०७	०५	३३
बारामती	७५	२५	१००	१४	०८	०३	२५
एकूण	२७५	१२५	४००	७१	३२	२१	१२५
टक्केवारी	६८.८	३१.३	१००	५७.३	२५.८	१६.९	१००

स्त्रोत- संकलित प्राथमिक माहितीच्या आधारे.

पुणे जिल्ह्यातील खेड, शिरूर, भोर आणि बारामती तालुक्यातील महिला लाभार्थ्यांच्या आर्थिक व सामाजिक बाबतीतील निर्णय क्षमतेचे अध्ययन तक्ता क्र. ६.२७ मध्ये, करण्यात आले आहे. माहितीच्या विश्लेषणातून असे दिसून आले की, खेड तालुक्यातील ७१ महिला लाभार्थी आर्थिक व सामाजिक बाबतीत स्वतंत्रपणे निर्णय घेतात, तर २९ महिला लाभार्थी आर्थिक व सामाजिक बाबतीत निर्णय घेताना इतरांवर अवलंबून असतात. आर्थिक व सामाजिक बाबतीत स्वतंत्रपणे निर्णय न घेणाऱ्या एकूण २९ महिला लाभार्थ्यांपैकी १८ महिला त्यांच्या पतींवर, ०६ महिला त्यांच्या सासरच्या व्यक्तींवर आणि ०४ महिला त्यांच्या पालकांवर अवलंबून असतात.

शिरूर तालुक्यातील ६२ महिला लाभार्थी आर्थिक व सामाजिक बाबतीत स्वतंत्रपणे निर्णय घेतात, तर ३८ महिला लाभार्थी आर्थिक व सामाजिक बाबतीत निर्णय घेताना इतरांवर अवलंबून असतात. आर्थिक व सामाजिक बाबतीत स्वतंत्रपणे निर्णय न घेणाऱ्या एकूण ३८ महिला लाभार्थ्यांपैकी स्वतंत्र निर्णय घेत नाहीत, त्यापैकी १८ महिला त्यांच्या पतींवर, ११ महिला त्यांच्या सासरच्या व्यक्तींवर आणि ०९ महिला त्यांच्या पालकांवर अवलंबून असतात.

भोर तालुक्यातील ६७ महिला लाभार्थी आर्थिक व सामाजिक बाबतीत स्वतंत्रपणे निर्णय घेतात, तर ३३ महिला लाभार्थी आर्थिक व सामाजिक बाबतीत निर्णय घेताना इतरांवर अवलंबून असतात. आर्थिक व सामाजिक बाबतीत स्वतंत्रपणे निर्णय न घेणाऱ्या एकूण ३३ महिला लाभार्थ्यांपैकी २१ महिला त्यांच्या पतींवर, ०७ महिला त्यांच्या सासरच्या व्यक्तींवर आणि ०५ महिला त्यांच्या पालकांवर अवलंबून असतात.

बारामती तालुक्यातील ७५ महिला लाभार्थी आर्थिक व सामाजिक बाबतीत स्वतंत्रपणे निर्णय घेतात, तर २५ (२५%) महिला लाभार्थी आर्थिक व सामाजिक बाबतीत निर्णय घेताना इतरांवर अवलंबून असतात. आर्थिक व सामाजिक बाबतीत स्वतंत्रपणे निर्णय न घेणाऱ्या एकूण २५ महिला लाभार्थ्यांपैकी १४ महिला त्यांच्या पतींवर, ०८ महिला त्यांच्या सासरच्या व्यक्तींवर आणि ०३ महिला त्यांच्या पालकांवर अवलंबून असतात.

महत्त्वाच्या शिफारशी

१) सर्व स्तरांवरील महिलांच्या नेतृत्वाला आणि निर्णय प्रक्रियेत सहभागाला प्रोत्साहन देणारे समर्थन कार्यक्रम राबविणे. महिलांसाठी नेतृत्व प्रशिक्षण आणि मार्गदर्शन कार्यक्रम प्रदान करावेत.
२) लैंगिक समानता साध्य करण्यासाठी आणि सामाजिक न्यायास चालना देण्यासाठी महिलांचे सशक्तीकरण ही एक महत्वाची बाब आहे.
३) आर्थिक सशक्तीकरण करण्यासाठी तसेच रोजगार आणि आर्थिक स्वातंत्र्य वाढविण्यासाठी दर्जेदार शिक्षण आणि व्यावसायिक प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे.
४) महिलांना स्वतःचे व्यवसाय सुरू करण्यास सक्षम करण्यासाठी उद्योजकता उपक्रमांना समर्थन दयावे.
५) समुपदेशन सेवा, हेल्पलाइन सुविधा आणि सुरक्षित जागांसह महिलांसाठी समर्थन देणाऱ्या योजनांमध्ये वाढ करावी.
६) महिलांना त्यांचा राजकीय सहभाग वाढविण्यासाठी नेतृत्व प्रशिक्षण आणि क्षमता-विकास कार्यक्रम अंतर्गत प्रशिक्षण दिले पाहिजे.
७) महिलांचे आरोग्य सक्षमीकरण करण्यासाठी कौटुंबिक नियोजन, जन्मपूर्व काळजी आणि मातृ आरोग्य सेवेसह दर्जेदार पुनरुत्पादक आरोग्य सेवांमध्ये वाढ करावी.

समारोप

भारतातील महिला सक्षमीकरण ही समाजाच्या सर्वांगीण विकासासाठी प्रमुख अटींपैकी एक आहे. अलीकडच्या काळात प्रत्येकजण महिला सक्षमीकरणाकडे बोट दाखवत आहे. महिला सक्षमीकरण ही काळाची गरज बनली आहे, असे म्हणणे योग्य आहे. महिलांना त्यांच्या गरजा आणि मागण्यांसाठी स्वातंत्र्य, विश्वास आणि स्वत:चे मूल्य असावे. लिंगावर आधारित भेदभाव निरुपयोगी आहे आणि गेल्या काही दशकांतील महिलांच्या वाढीकडे पाहता त्याची किंमत शून्य आहे. महिलांना कमी मोबदला दिला जातो आणि कुटुंबांमध्ये त्यांना स्वयंपाकी आणि गुलाम म्हणून वागवले जाते आणि त्यांची वास्तविक क्षमता अधोरेखित करण्यात अपयशी ठरते. अशा प्रकारच्या परिस्थितींवर मात करण्यासाठी आणि त्यांना भारतीय समाजात त्यांची स्वतंत्र भूमिका प्रदान करण्यासाठी भारतातील महिला

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-17, Issue-12(A)| December 2025

सक्षमीकरण आवश्यक आहे. महिला सक्षमीकरण हा महिलांचा आवश्यक अधिकार आहे. त्यांना समाज, अर्थशास्त्र, शिक्षण आणि राजकारणात योगदान देण्याचे प्रमाणिक अधिकार असले पाहिजेत.

संदर्भसूची

1. George A. Lundberg Social Research, Longmans, Green and Co. New York.
2. Goode and Hatt Methods of Social Research, McGraw Hill Book Company Inc. New York.
3. Young P.V., Scientific Social Surveys and Research. Asia Publishing House, Bombay.
4. W. Lawrence Neumen Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approach (Sixth Ed.) Pearson Education.
5. आगलावे प्रदिप (२०००), संशोधन पद्धती शास्त्र व तंत्र, विद्या प्रकाशन, नागपूर.
6. पवार दिपक, (२००८), महिलांचे राजकीय सक्षमीकरण, श्री साईनाथ प्रकाशन, नागपूर.
7. देवेंद्र पालसिंह तोमर – सामाजिक शोध एवं सांख्यिकी, विश्वभारती पब्लिकेशन्स, नई दिल्ली.
8. भांडारकार पु.ल. – सामाजिक संशोधन पद्धती, महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथनिर्मिती मंडळ (तिसरी आवृत्ती) नागपूर.
9. हुल्याळकर, काळे, साबळे – सुगम तर्कशास्त्र आणि वैज्ञानिक पद्धती, पुणे विद्यार्थी गृह प्रकाशन (पाचवी आवृत्ती) पुणे.
10. कुंभोजकर ग. वी. (१९८२), संशोधन पद्धती व संख्याशास्त्र, फडके बुक्स (द्वितीय आवृत्ती) कोल्हापूर.
11. खैरनार दिलीप (२०२२), प्रगत सामाजिक संशोधन पद्धती व सांख्यिकी डायमंड पब्लिकेशन पुणे.